

Romantika és szürrealizmus

(Lucaefáru, 1968. 6.)

A részleteket tekintve sokszor eltérő, sőt ellenkező módon, de egyaránt lázadó két irányzat — a romantika és szürrealizmus — összehasonlító vizsgálata eszmei és művészi lényegük jobb megközelítéséhez vezet. Ez a megfontolás indítja Henri Zalis irodalomtörténészt, a román romantika kutatóját arra, hogy emberi és esztétikai konvenciók elleni lázadásuk tényéből kiindulva összevesse a múlt század romantikáját századunk elejének szürrealizmusával.

Már a korábbi kutatók sem elégedtek meg a felszínen mutatkozó tények megállapításával. Marcel Raynaud szerint „a szürrealizmus a romantika legújabb kísérlete arra, hogy szakítson a fennálló állapotokkal, s azokat másokkal helyettesítse, akár olyanokkal, amelyek teljes aktivitásban ismerhetők fel, akár olyanokkal, amelyek még csak születőfélben vannak, s amelyeknek körvonalait sejteni lehet a lélek mélyén“. E megállapításban már benne rejlik az, amit Zalis továbbgondol: az alkotás mélyebb régióiban rejlik hasonlóság lehetősége. A romantika józanul álmodó, minden lázadására ellenére a klasszicizmus mértékartásából valamit mégis megőrző irányzat volt, eltérően a tudatalatti, logikán túli, homályos régiók kultuszát űző szürrealizmustól. Mégis az emberre jellemző képzetiség, fantasztkumot felhasználó illúziókeltés, a világ hallucinatív érzékelése némely romantikusoknál is megtalálható. André Breton, Novalis, Nerval és B. Fundoianu ezen a síkon közös nevezőre hozhatók, s a két irányzat alkalmazta módszerek — akár a külső, akár a valóság átlényegítését illető belső síkokat nézzük — minden eltérésük ellenére alapjában véve nem lépik túl egy bizonyos (bármilyen tág) kör határait.

Az ember érzelmi világának feltárására vállalkozó romantikusok nyomán haladva hatolnak be a szürrealisták az immár irreális és irracionálissá vált tudatalatti világba, s törekednek a költészet ősi egységének (reál + mítosz) helyreállítására. E törekvésükben költői szabadságukat minden törvény fölé emelik, s az ősi egységet megbontó külső tör-

vényt elvetve — akárcsak a romantikusok — önmagukból kívánnak új törvényeket kifejezni.

Herodotosztól a dollármilliárdokig

(Viața economică, 1968. 6.)

Régi dokumentumok szerint a karthagóiak voltak az első „turisták“ — írja cikkében Ioan T. Avram. Ők fejlesztették ki a tengeri és szárazföldi közlekedés úthálózatát, melyet kőjutásokra is igénybe vettek. Utánuk következtek az egyiptomiak, a görögök, Kisázsia népei, majd a rómaiak. Az utazók tevéhozon vagy a Niluson hajózza Egyiptomon át gyakran a szudáni határig is eljutottak. Ezt az utat Herodotosz, a nagy görög történetíró is megtette. A turisztika fejlesztéséhez jelentős mértékben járultak hozzá a rómaiak. Melegfürdőket és üdülőhelyeket létesítettek Rómában, Pompejiben, a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán partján, Észak-Afrikában és más meghódított tartományokban. Dáciában is építettek üdülőtelepeket. Ezek közül Herkulesfürdő volt birodalomszerte a leghíresebb.

A középkor vége felé és az újkor elején létrejött kedvezőbb feltételek között indult fejlődésnek a turisztika. A reneszánsz érdeklődést keltett az antik kultúra iránt, megkezdődött a földrajzi felfedezések kora, útnak indultak a nagy hajósok. Ebben az időben jelentek meg az első turisztikai művek. 1589-ben látott napvilágot Charles Estienne munkája, melyet a turisztikai kalauzok ősenek tekintenek. Később Charles de Brosse számol be több országban tett utazásairól. Ő a szerzője a híres *Lettres sur l'Italie* című útleírásnak.

A turisztika fejlődésének újabb lendülete a XVIII. század derekán egybeesik az angliai ipari forradalom kezdetével. Az angolok a kezdeményezői a turisztika csaknem valamennyi formájának. Az angol Thomas Cook 1841-ben kísérli meg az első vasúti társasutazás megszervezését. A kezdeményezés bevált, s Cook tizennégy év múlva a kontinens körbeutazására toboroz turistákat. Eredetileg vasúti jegyek eladásával foglalkozó utazási irodája gyors fejlődésnek indult, és sok országban létesít fiókokat.

A turisztikai ipar világszerte a második világháború után lendült fel. Immár nem a kevesek kiváltsága, széles tömegekre terjed ki, s egyre inkább népi jellegűt ölt. A szociológusok a XX. századot a „turisztika korszakának“ is nevezik. S talán nem is minden alap nélkül,

ha figyelembe vesszük, hogy 1950—1965 között a turisztikai bevétel 448%-kal növekedett, s 1966-ban elérte a 13 milliárd dollárt.

Turisztikai hagyományokkal rendelkező országokban (Svájc, Franciaország, Anglia, Ausztria, Olaszország) az e tevékenységben foglalkoztatott személyek száma szembeszökően magas. Így például Paul Risch svájci professzor kimutatta, hogy hazájában a turisztikai ipar 1966-ban 140 000 alkalmazottat foglalkoztatott (ebből 70 000 a szállodaiiparban dolgozott). Ez Svájc aktív lakosságának körülbelül 5%-a. Franciaországban csupán a szállodaiipar 1965-ben 461 000 személyt foglalkoztatott (az aktív lakosság 5%-át). Magas a szállodaiipar dolgozóinak száma Csehszlovákiában (1966-ban 111 537), Jugoszláviában (1965-ben több mint 34 000), Spanyolországban (1966-ban 85 000) és Kanadában is (1966-ban 225 000).

Repülő csészealj az ENSZ előtt?

(*Contemporanul*, 1116.)

A fővárosi politikai, társadalmi és művelődési hetilap már többször foglalkozott az azonosítatlan repülő tárgyakkal (UFO). Most ismét visszatért az ügyre: teljes egészében ismerteti azt a levelet, amelyet James E. McDonald, az arizonai egyetem atmoszféra-fizikai intézetének professzora intézett U Thanthoz a „tárgyak”-ról.

McDonald a „hívők” sorába tartozik. Olyannyira, hogy visszavetíti a messihi történelmi múltba a mai megfigyelések előzményeit. Másokkal együtt hajlik arra a feltevésre, hogy már a Mahabharatában, a 2000 esztendőös óind hősi eposzban, s az Odisszeiában is olyan „természetfeletti” jelenségekről esik szó, amelyeket manapság az azonosítatlan tárgyakkal egyidejűleg észlelnek. Meglepő Einstein egyik — nem tudni, tréfás vagy komoly — kijelentésének idézése is: „A repülő csészealjak léteznek; olyan emberek birtokában, akik 20 000 éve távoztak a Földről.”

Az ENSZ főtítkárához intézett beadványból kitűnik, hogy a világszervezet kozmikus kérdésekkel foglalkozó munkacsoportja júniusban hallgatja meg az arizonai professzort, ami feltehetően ismét felélné a pro és kontra érvekkel hadakozók vitakedvét.

Íme a levél egy részlete:

„Véleményem szerint az Egyesült Nemzetek Szervezetének komoly és határozott erőfeszítést kell tennie a kérdésre

vonatkozó értesülések begyűjtésére, mert ez hathatósan előmozdítaná a probléma azonnali, bátor és tudományos átgondolását, s egy lépéssel közelebb vinne a »neveltségesség« ama látszatának szertefoszlásához, amely jelenleg megakadályozza számos, a tárgyra vonatkozó megfigyelés közzétételét. Még sokat lehetne — és kellene is hogy tegyen — az ENSZ az azonosítatlan tárgyak iránt a tudományos világban megnyilvánuló érdeklődés fokozására. Úgy vélem, nagyon komolyan fontolóra kellene venni azt a hipotézist, amely szerint ezek a szokatlan tárgyak Földön kívüli szondák bizonyos formái. Magam sem vettem komolyan ezt a feltevést, amíg személyesen nem tanulmányoztam a problémát. Egy évi elmélyült tanulmányozás után is kénytelen vagyok csupán hipotéziként elfogadni a fentieket, de hangsúlyozni kívánom: kutatásaim annak hangoztatására készítetnek, hogy — tekintettel a kis magasságokban és kis távolságból a világ minden részén észlelt megfigyelések döbbenetes nagy számára, amelyek gép alakú tárgyra vonatkoznak — jelenleg ez az egyetlen elfogadható hipotézis. Az azonosítatlan tárgyak elsődlegesen nemzetközi tudományos problémát jelentenek. Véleményem szerint az ENSZ felelősségéhez méltó kötelességét teljesítené, ha arra ösztönözne, hogy szerte a világon komolyan és tudományosan tanulmányozzák az UFO-problémát. A tudatlanság, nemtörődömség és a probléma neveltségessé tétele sajnálatos jellegzetességei ama magatartásuknak, amellyel egy, a világ minden népe számára fontos kérdéshez viszonyulunk.”

Önmagában az a tény, hogy egy egyetemi tanár hipotézisével az ENSZ-hez fordul, még nem bizonyítéka igazának, s ettől a feltevés még nem nyeri el a világszervezet hitelesítését. Nyilván a szkeptikusok sem maradnak télenek.

A XVI. századi erdélyi vízjegyek

(*Studia Universitatis Babeş—Bolyai. Series Historia, Fasc. 1/1968.*)

Jakó Zsigmond professzornak a kolozsvári egyetem történeti folyóiratában megjelent tanulmánya a XVI. századi erdélyi vízjegyekről bepillantást nyújt a történéssz műhelyébe, s új szempontokkal gazdagítja a hazai történettudományt. A vízjegyek tanulmányozása szerves része az egyre inkább történeti segédtudománnyá váló papírtörténetnek. A múlt

században e tudományágnak még számottevő hazai képviselői voltak, az első világháború után az érdeklődés iránta már lényegesen megcsappant, és Jakó professzoré az érdem, hogy már 1962-ben az egyetemi folyóirat hasábjain felvette az elejtett szálát. Az *erdélyi papírmalmok feudálizmuskori történetének vázlat*a című tanulmányáról van szó. Megtudtuk belőle, hogy a legrégibb erdélyi papírmalmot 1546-ban két brassói patri-cius, Hans Fuchs és Johannes Benkner létesítette, és 1600-ig működött. A másodikat 1563-ban Heltai Gáspár Kolozsváron indította meg, de létesítésének terve már korábban felmerült. Ez a XVII. század első éveiben pusztult el. A harmadik a szebeni; ennek tervét ugyan már 1555-ben felvetették, de csak 1574-ben valósulhatott meg, s mintegy negyed századig működött.

Jakó Zsigmond első tanulmányának megjelenése óta a hazai és a nemzetközi kutatás jelentős eredményeket ért el. Demény Lajos bukaresti történész, e módszer alkalmazásával pontosabban keltezett egy szláv-román bibliotéredéket, és megállapította, hogy ez korábbi, mint a Coresi-nyomatványok, más szóval a könyvnyomatás legrégibb román terméke. A brassói kutatók, G. Blücher és G. Nussbächer a radioaktív izotópok segítségével kutatásaikat az egész XVI. századi hazai anyagra ki akarják terjeszteni. Több tanulmány jelent meg a XVI. századi román nyomtatványok vízjegyeinek dokumentáris értékéről. Hasonló érdeklődés nyilvánul meg nemzetközi síkon is. A múlt nyár folyamán Oxfordban megtartották a hetedik papírtörténeti kongresszust. Nemrégben a litván szovjet-köztársaságból jutott el hozzánk E. Laucevičius professzor szép kiállítású, két kötetes papírtörténete.

Mi a magyarázata a papírtörténet és a vízjegyek iránt megnyilvánuló nagy érdeklődésnek? A papírtörténet és a vízjegyek tanulmányozása jelentős segítséget nyújthat — s ezt a hazai példák meggyőzően bizonyítják — a levéltárak, könyvtárak keltezetlen kéziratainak, könyveinek kormeghatározásához és gyakran nyomtatási helyének megállapításához. A papírtörténet ugyanakkor nagymértékben tükrözi a tanulmányozott ország vagy kor művelődési színvonalát. Hiszen a könyvnyomatás első századaiban a papírmalom és a könyvnyomda szinte együtt fejlődő ikertestvérek voltak.

A papírtörténet végül különböző területek és országok közötti gazdasági és

kulturális kapcsolatok irányát, korát és tartósságát is jelzi.

Jakó Zsigmond most megjelent tanulmánya 77 ábrán közli a XVI. századi legjellegzetesebb vízjegyeket, például: a brassói — a város címere: gyökérbe ágyazott korona és róka, vagy csak korona; a kolozsvári: a tudás fája, Heltai Gáspár H vagy G H iniciáléival, vagy a város címere; a szebeni — a város címere: egymást keresztező két kard.

Miller és a megjelenített bűn

(*Newsweek*, LXXI. 8.)

A világhírű amerikai író, Arthur Miller újabb drámájának, a *The Price*-nak bemutatójáról tudósít Jack Kroll, cikke azonban túlmegy a színházi beszámoló szokványain, s e jellegzetes milleri darab kapcsán a szerző dramaturgiai munkásságának lényegi kérdéseit vizsgálja. Noha elismeri Miller tehetségét, úgy tűnik, túlságosan szigorúan ítélkezik a neves író felett — legalábbis ami régebbi, színpadjainkon is játszott műveit illeti.

A cikkíró szerint Miller drámáinak ereje és gyengesége egyaránt a bűnösség beható vizsgálatával, a bennük érvényesülő különféle erők, a dialektika elemzésével függ össze. Az ilyenfajta művészet nagy mesterei nem kímélik saját személyüket, saját életüket, könyörtelenül bánnak önmagukkal ilyen helyzetben; „az olvasztófegyelt nem langyosan párolni, hanem forralni kell” — mondja Kroll. Ez a típusú művészet élet és halál kérdése — mint ahogy az volt Strindberg, Kafka, sőt O'Neill számára (akit erényeiben és hibáiban Millerrel a leginkább rokonnak nevez a cikkíró). A Strindberg, Kafka, Dosztojevszkij típusú művész kínzó szellemének legvégső következtetéseit is levonja az alkotásban. Ez részben a génusz és nem génusz kérdésére vezethető vissza, de nem csupán erről van szó. Miller őszintén éli át a fájdalmat, itt azonban a „minden vagy semmi” törvénye érvényes. Norman Mailer is tudja, hogy bármilyen módon, de el kell jutni a lelki válság ábrázolásában a legszélsőségesebb pontig. Ezzel szemben Miller új darabja csak olyan, mint egy családi veszekedés.

A Kafka-, Dosztojevszkij-, O'Neill-öszszehasonlításban föltehetően igaza van a cikkírónak Millerrel szemben mégsem felejthetjük azt a megrendülést, amelyet *Az utazó halála*, a *Salem-i boszorkányok*, a *Bűnbeesés után*, sőt a *Pillantás a hídról* keltett bennünk.

Az angliai Hivatali Titkok Törvénye

(*The Times Saturday Review*, 57 178.)

Hugh Thomas, a readingi egyetem történelem-professzora heves támadást intéz az angol Hivatali Titkok Törvénye (Official Secrets Act) ellen. Ha e törvényt betű szerint alkalmaznák — állapította meg a professor —, nem volna tisztviselő, államférfi, politikus, író, újságíró vagy tanár, aki ne lenne perbe fogható. Ugyanakkor a törvény kivételez is: szigorúan sújtja a kisembert, ürügyet nyújt például a nukleáris fegyverek elleni tüntetések elfojtására, de lehetőséget ad az államférfiaknak, hogy vele leplezzék tehetetlenségüket, baklövéseiket és hibáikat, a kormánynak pedig arra, hogy megtagadja az ellenzék informálását és eltiltsa a történészeket az utóbbi évtizedek dokumentumainak tanulmányozásától.

Hogyan jött létre ez a szörnyszülött, amely bárkire rámoroghat és mindenki-be beleharaphat? — kérdi Thomas. Eredetileg célja csak az ország védelme és a kémelhárítás volt. Első megfogalmazása 1878-ra esik, amikor egy köztisztviselő, Marvin, „kiárulta“ az angol—orosz titkok egyezmény szövegét. Mai címét 1879-ben nyerte, de ekkor intézkedései főként a rendőrségre és a kémekre vonatkoztak. Húsz év múlva, 1911-ben, amikor az agadiri válság és az angol—német háború lehetősége hisztériás hangulatot teremtett az egész országban, hirtelenében tovább szigorították. Most már kimondta, hogy „hivatali ténykedés alkalmával szerzett bármilyen információ közlése illetéktelen személlyel szigorúan tilos“. Drákói jellege tovább erősödött 1920-ban, majd 1938-ban. Fő hiányossága abban áll, hogy nem von határt a kis és nagy titkok között. Ha például az oktatásiügyi minisztérium egyik alkalmazottja elmondja a feleségének, hogy milyen típusú fekete táblákat terveznek, éppen annyira megszegi a törvényt, mint az, aki államtitkot szolgáltat ki. Alkalmazásával titkos bizottságok foglalkoznak, s ezek közlik a sajtóval, rádióval, televízióval azokat a kérdéseket, melyekkel nem ajánlatos foglalkozni, ha nem akarnak különféle szankciókban részesülni. A törvény gyakorlati alkalmazása is végső soron e bizottságoktól függ, melyek eljárásukban önkényeskedhetnek. Míg egy kistisztviselőt, aki végredeletit titkokat szolgáltatott ki, felfüggesztettek állásából, és börtönbüntetésre ítélték, Churchill, aki a törvény szigorításánál szorgalmasan bábáskodott, megtorlás

nélkül fecsegetett ki államtitkokat.

A törvény egyoldalú alkalmazása különösen kihat a történészek munkájára. Míg a politikusok, államférfiak emlékirataikban szigorúan őrzött hivatali titkokat tárnak fel, természetesen a saját érdekeiknek megfelelően, a történetkutatóknak nincs joguk konzultálni az utóbbi évtizedek legfontosabb dokumentumait. Az eredmény: a legújabbkori angol történetírás *amerikai* beállítottsága, mert a történészek elsősorban az ott hozzáférhető forrásokra támaszkodnak. A fenti okok, továbbá a rádióval, televízióval, sajtóval kapcsolatos viták Thomas szerint azt bizonyítják, hogy a törvény alapos módosításra szorul. Az a törvény, melyet annak idején Agadir vagy a háborúk némileg indokoltta tettek, ma már elavult, lomtárba kívánkozik, módosítása nem halasztható — fejezi be cikkét Hugh Thomas.

A modern magyar irodalom komplex vizsgálata

(*Kritika*, 1968. 1.)

A magyar irodalom történetének hatkötetes szintézis-kísérlete, de különösen az V—VI. kötet nehéz korszakolási kérdéseket vetett fel, amelyeket még nem lehetett megnyugtató módon megoldani. Ezekről a gondokról ír Bodnár György (*A komplex vizsgálat problémái a modern magyar irodalom kutatásában*), itt közölt gondolatai és példái azonban nem csupán a szakemberek szűk csoportját érdekelhetik, hanem mindenkit, akinek e korszak magyar irodalmához — akár didaktikai, akár művelt olvasói szinten — köze van.

A régebbi gyakorlat már nem követelhető: „A politika- és társadalomtörténetben megmutatózó folyamat követése... szükségképpen dokumentummá degradálná a műalkotást, és mérhetetlenné tenné az értéket.“ A stílustörténeti kategóriák alkalmazása ugyancsak nem mutatkozik gyümölcsözőnek, mert ezek e korszakban és egyes alkotónál is erősen összemossódnak. A komplex vizsgálat kínálkozik egyedül lehetségesnek. Ehhez „mindenekelőtt a marxista irodalomtudomány történeti elvét kell szembeesítenünk a modern polgári irodalomtudomány ahistorikus irányával, különben mindaz, amit manapság a strukturáliszmus címszava alá sorolunk, legfeljebb filozófiai eklekticizmus árán hasznosítható.“ (Egyébként, az ahistorikus iskolák „ha szemléletté emelik módszerüket, magát az irodalomtörténet létjogát is tagadják, s végül

nem marad más számukra, mint a nyelvi struktúra“.) A komplex vizsgálatról mondja Bodnár: „a hangsúlyt nem a társadalom és mű összefüggésének elvont igazságára kell tennünk, hanem a kettő közötti viszony formáinak konkrét meghatározására. A lélektani vizsgálat, a befogadók szociológiája, a tudati struktúrák elemzése stb. bizonyára megfoghatóbbá teszi az eddig homályos mozzanatokot.“

A tanulmányíró konkrét példát is ad a komplex elemzésre támaszkodó korszakolásban: a magyar irodalom első világháború utáni fordulatában „két, látszólag ellentétes törekvést kell kiemelnünk: egy tárgyiasabb, keményebb, racionálisabb irodalom megszületését és az avantgarde-mozgalmak kibontakozását. Az előbbi Szabó Lőrinc és Erdélyi József lírájában éppúgy megfigyelhető, mint Babits »új klasszicizmus«-eszményében, Halász Gábor racionalizmusában. később a népi mozgalom legmaradandóbb irodalmi újdonságaiban, majd József Attila klasszikus szintézisében. Ez a tárgyiasabb irodalom, mely a Nyugat hőskorának subjektív indulatú, egyéniséget felszabadító forradalmát váltotta fel, a harmincas évek közepétől kezdve megosztja a teret: megülnének mellette a költői mítoszok: a »tündéri realizmus« termékei és az Ezüstkor nemzedékének kísérletei, melyekben révület és játék keveredett társadalmi tiltakozással. A magyar avantgarde kibontakozása éppúgy az első világháború utáni időszakra esik, mint a tárgyias irodalom új hullámának megindulása...“

A komplex vizsgálat természetesen magában rejtja a világirodalmi betájolást is; e tekintetben Bodnár példája: a népi mozgalom rokonítása hasonló típusú irodalmakkal, illetve műfajokkal (szocioográfia), agrár-jellegű országok népi színezetű, paraszti jogvédelmet hirdető irodalmával (dél-amerikai irodalmak. Olaszország, Szovjetunió). A példák száma nyilvánvalóan szaporítható. E perspektívák új szempontú munkára ösztönöznek.

Társadalomtudományi kutatás a Vajdaságban

(Új Symposion, 33.)

Öt vajdasági tudományos intézmény mintegy hatvan munkatársa nyilatkozott, hogy milyennek tartja a kutatómunka lehetőségeit a tartományban, s hogy milyen tudományos tapasztalatot gyűjtöttek a szakemberek.

Lehet-e egyáltalán tájjellegű tudományos tevékenységről beszélni a társadalomtudományban? — veti fel a kérdést Majtényi András cikkében. Majd leszögezi, hogy a tudomány univerzális jellege kizár minden autarchikus, a többi hasonló irányú kutatástól elzárkózó törekvést. E szempont figyelembevételével mégis szükség van a Vajdaságban az eddiginél sokoldalúbb társadalomtudományi kutatásra. Alátámasztják ezt mindazok az okok, amelyek a tudományt a terelésnek és a társadalmi fejlődésnek a közvetlen termelőeszközökkel egyenrangú, sőt ezeknél gyakran hatékonyabb tényezőjévé tették. A modern társadalomnak nemcsak egyre fejlettebb tudományra van szüksége, hanem egyre többet „fogyaszt“ is belőle.

A Vajdaság társadalmi élete történelmi, néprajzi és más kulturális adottságainál fogva olyan témákat is feldolgozásra kínál, amelyek szinte ideális modell-alakban tartalmaznak bonyolult, általános jugoszláv viszonylatban jelentős és még feldolgozásra váró problémákat. Ilyenek például a nemzetiségi viszonyok fejlődése a Vajdaságban, az agrárkérdés és a mezőgazdaság mai perspektívája a szocialista társadalomban. Más területen — irodalomtörténet, összehasonlító nyelvészeti kutatások — a Vajdaságban folytatott munka több nép nemzeti kultúráját gazdagítja. E tekintetben külön megemlítendő az alakulóban levő Hungarológiai Intézet, valamint a Történelmi Intézet, amely nemsokára megkezdi működését.

Gaál Gábor kritikus életművéről

(Irodalomtörténeti Közlemények,
1967. 5—6.)

Gaál Gábor válogatott írásainak megjelent két kötetét ismerteti Illés László az MTA Irodalomtörténeti Intézete és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tekintélyes folyóiratában (*Forrás értékű publikáció — eleven, aktív hatóerő*). A témakörbeli kompetencia kérdéséről csak annyit, hogy a tanulmányok beillő recenzio szerzője a 20-as—30-as évekbeli szocialista irodalom problematikájának jeles ismerője, aki úttörő szerepet vállalt a szocialista avantgarde-hagyományok feltárásában és alkotó szellemű értékelésében.

Illés érzékeny szemmel olvas, jegyzetel is, összevet, csoportosít: írása körültekintő módszeres munka eredménye. Ennek során pedig különös érzékenységgel

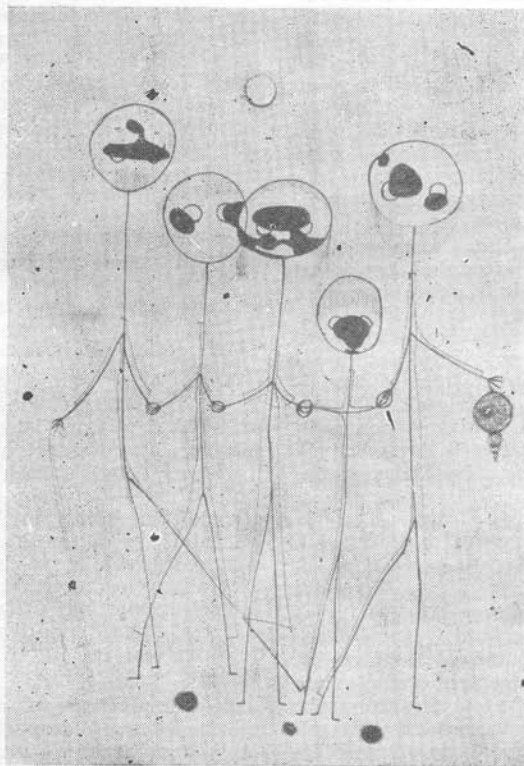
gel figyel fel Gaál Gábor nagy kritikusai erényeire. Olyasmire például, mint a közismert elvi szilárdságához és elkötelezettségéhez szervesen hozzátartozó másik oldal, hogy ti. az eszmeileg tőle távol álló vagy éppen vele szemben álló alkotók, irányzatok esztétikai értékeit nemcsak felismerte, számon tartotta és méltányolta, de adaptálni is tudta, beemelni a maga koncepciójába.

„Kétségtelenül művészalkat volt“ — állapítja meg Gaál Gáborról más helyt, más vonatkozásban, és így folytatja: „a fogékonyság és érzékenység finom fluiduma árad sok írásából, a kifejezés gazdag változatossága, hajlékony plaszticitása, szépsége és színessége találkozott a célratartó pontossággal, az ítélet magvasan tömör biztonságával és tartalmasságával.“

Illés László nem elégszik meg erények és gyarlóságok leltári számbavételével, ő az életmű benső összefüggéseire is kíváncsi, a pálya „hogyan“ját is faggatja. E fürkészésnek eredményeként egy Gaál Gábor-profil számos fontos mozaikkövet azonosítja és teszi a helyére. Nem rajta múlik, hogy az arcél kontúrjai mégsem

rajzolódnak ki kellő éllel, hogy egy-egy részlet rejtélyesnek tűnik vagy ellentmondónak. Ez nem a recenzensen múlik: néhány fontos mozaikkocka — a profil-rajzolásban kulcsszerepet betöltő — hiányzik a kezeügyéből. Így aztán előfordul, hogy mások viszont nem az igazi helyükre kerülnek. Csak egy példát ennek illusztrálására: Gaál Gábor realizmus-koncepcióját vizsgálva Illés meglepetve állapítja meg, hogy abba szervesen épült be számos avantgarde-vívmány. Az ismertetett két kötet ugyanis — más források híján — nem nyújt elegendő konkludens adatot arról, hogy ez a természetes, mert Gaál Gábor nem a hagyományos realizmus partjáról szemlélte a 20-as évek avantgarde-kavalkádját, hanem éppenséggel benne volt a forgatag közepében, s az évtized végére az avantgarde megtartva-meghaladásával jutott el újrealizmus-koncepciója felvázolásához.

Illés László az adott terjedelemben optimálisan oldotta meg feladatát, s őszinte örömmel ad hírt új kincsei felfedezéséről.

Fux Pál
Vakok című
sorozatából